

Fromhetens omvälvningar

Recension av Gunnar Wetterberg, *Prästerna*
(Albert Bonniers förlag, Stockholm 2022)

ANDERS MELLBOURN

När Gunnar Wetterberg kommit fram till kyrkan och prästerna i sitt författarskaps genomgång av de samhällsbärande skikten och institutionerna i Sveriges historia, har det blivit ett praktverk med mässkrudar på omslaget och rikligt med väl valda färgbilder på kyrkor och fina detaljer av medeltida kyrkomålningar i den löpande framställningen på sidorna. Tryckåret är värdigt angivet med latinets MMXXII, inte simpelt i siffror. Det är mycket vackert och smakfullt, tilltalande nog ändå inte överdådigt i storformat tänkt för ett soffbord. Här finns för mycket intresseväckande och lärd text för det, naturligtvis särskilt tillgängliggjord genom sidenband i bokryggen som gör att läsaren slipper hålla reda på sidorna med löst bokmärke. Så är det ju också i bibel och psalmbok.

Kanske är det förlagets bedömning att kyrka och präster är ett ämne som kräver fin form för att kunna sälja hyggligt, trots religionens tilltagande plats i tidsanda och återkomst i kulturdebatt. Och trots ett pålitligt säkert kort som författare, numera väl närmast folkkär efter televisionsuccéer i På spåret och Fråga Lund. Eller ser vi här ett subtilt uttryck för en materialistisk samhällsanalys där religion och kyrka tillhör överbyggnaden och estetiken?

Framställningens perspektiv, styrka och stora värde är att den naturligt placerar kyrkan i en civilisationshistorisk berättelse om Sverige, där kristendomen är en given komponent i den offentliga makten, i samhällsbygget och samhällsutvecklingen. Kristendom som religion och

trosåskådning uppmärksammas i mindre utsträckning. För att skriva den här boken har Wetterberg med sedvanligt häpnadsväckande receptivitet och förmåga att sammanföra det väsentliga i stora material läst mycket teologi, som han också generöst refererar till. Men det är mest kyrkohistoria, mindre systematisk teologi och religionsfilosofi.

Wetterberg kan visserligen inte i de medeltida avsnitten undgå att så fascineras av mässans och liturgins komponenter att läsaren är beredd att utfärda en konvertitvarning, särskilt som ju dessa komponenter fortfarande i dag lever kvar, både i romersk-katolsk och svenskkyrklig gudstjänst. Han ägnar också ett medeltida kapitel åt synden som han ser som ett tidigare okänt begrepp utan motsvarighet före den kristna tron. Synd innebär brott mot Guds vilja och kan gottgöras efter bikt och förlåtelse. Men han betonar att kristendomen etablerar sig i Sverige som kollektiv religion, där människor följer ceremonier och ritualer, och hittar i källorna få exempel på en trons personliga innerlighet. Med upplysningens och romantikens individualism några århundraden senare blir tron ett mer personligt projekt och författaren ägnar några fler sidor än genomsnittet åt herrnhutismens och pietismens dogmatik och historik. Men dessa troslivets fördjupningar blir undantag.

En höjdpunkt i boken är berättelsen om den utdragna och osäkra reformationen, om spelet mellan en föga from Gustaf Vasa och prästerna och ämbetsmännen omkring honom, om sönerna och deras olika konfessionella böjelser och vanligt folks bundenhet vid det gamla och förtrogna.

Den samlade bilden av kyrkans plats i den svenska historien blir huvudsakligen respektfull. Här ges inga underlag eller argument för den som skulle vilja ”krossa den skändliga”. Ehuru en del av tronens, svärdets och altarets överhet framställs inte kyrkan som ett mekaniskt instrument för den världsliga maktutövningen. Till och med under enväldets tid fanns en viss frizon för prästerna. Den gudfruktige Karl XI tillerkände biskoparna rätten att ha sista ordet i gudomliga frågor. Wetterbergs huvudbudskap är snarare att kyrkan och prästerna intagit en förmedlande roll mellan överhet och menighet, och det särskilt på grund av kyrkans givna plats i den kommunala förvaltningen, i skola och omsorg, långt in i vår tid. Att vara präst och kyrkoherde var också att vara bonde

bland bönder om än med större resurser. I ståndsriksdagen stod prästerna närmare bönderna än borgare och adel. (Om det och prästståndets roll och ställning i ståndsriksdagen överhuvudtaget skulle läsaren för övrigt gärna velat få veta mer.)

Författarens sedan gammalt stora kunskaper och intresse för jord- och skogsbruk och kommuner tas följlaktligen fram när sekulariseringens och så småningom demokratiseringens tid ("omvälvningen" som han kallar den) närmar sig. Rutger Mackleans utvecklingsidéer på Svaneholm i Skåne och de följande skiftesreformerna bryter sönder byar och sockenstrukturer, föder effektivitetssträvanden och inflyttning till tätorter och begynnande industri. Den gamla samhällsordningen och kyrkan med den bryter gradvis samman.

Något överraskande verkar Wetterberg som berättare samtidigt tappa litet av intresse och engagemang. Hela den omvälvning som förestår och präglade kyrkans 1900-tal med modernitetens, demokratins och den internationella ekumenikens utmaningar borde självklart vara lockande för en samhällshistoriker. Visst redovisar författaren det viktigaste som sker men inte med samma entusiasm och nyfikenhet som annars utmärker honom. Kanske är det roligare att hålla på med äldre och mindre kända historia. Kanske hittar han för den samtidsnära historien inte de källor och bearbetningar som riktigt lockar. Måhända står hans självvalda begränsning av ämnet för boken – till den katolska enhetskyrkan fram till reformationen och den lutherska statskyrkan därefter fram till millennieskiftets partiella frigörelse – i vägen för att här riktigt komma igång med det roliga.

För visst borde Wetterberg med sina breda erfarenheter och engagemang ha mycket att bidra till skildringen av en tid, där på något sätt botten går ur kyrkan och auktoriteten. Tron ifrågasätts intellektuellt av upplysningen och konfessionellt av väckelserörelsen. Den sekulära staten och det sekulära samhället blir det nya normala. Makten över politiken förs till folkvalda församlingar och religiös tro och övertygelse blir en privatsak. Folkkyrkan i majoritet är kanske på väg att bli ett samfund bland andra, även om den utvecklingen inte är rätlinjig.

I allt detta förändras prästrollen – i auktoritet, status, löneläge och verksamhet. En gång var prästen den enda professionen med ensamt

ansvar för och insikt i människors eviga väl. I den rollen finns nu bara läkaren egentligen kvar. Den gudomliga grunden för prästrollens auktoritet uppfattas nu av en folkmajoritet närmast som en illusion. Förr kunde ofta prästen privat tro vad han ville eller inte alls, så länge han utåt i sin yrkesutövning höll sig till givna ordningar. I dag måste på något sätt varje präst ta personlig ställning till vad hen tror och om hen verkligen vill förmedla denna tro i evangelisation och diakoni.

Det här borde väl också intressera författaren till en bok om *Prästerna*. Men det slår läsaren att boken faktiskt inte handlar så mycket om präster som om kyrkan. Det är litet överraskande med tanke på att Wetterberg med sitt personintresse fick sitt stora genombrott som historiker med biografen över Axel Oxenstierna. Bristen på fokus på just präster kan nog också förklara varför framställningen är så tunn om vad som händer när prästycket öppnas för kvinnor i Svenska kyrkan, vilket tidigare recenser påpekat. Det är inte bara ett utmärkande drag i 2000-talets friare svenska kyrka som författaren valt att lämna åt sitt öde, utan en viktig del av det sista halvsekel som framställningen omfattar.

Gunnar Wetterberg är vad jag förstått redan med karakteristisk snabbhet och entusiasm på väg in i nästa stora bokprojekt. Men skulle önskemål uppkomma om en ny upplaga av *Prästerna*, vore det roligt med vissa kompletteringar. Det skulle en så bildande och redan imponerande framställning vara värd.

ANNONS

STEFAN ARVIDSSON

RELIGION OCH POLITIK
UNDER KAPITALISMEN

Humanistiska tankar och termer

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«

ANNONS

STEFAN ARVIDSSON

RÖD TRO

SOCIALISTISK KULTUR
OCH LIVSÅSKÅDNING
UNDER TVÅHUNDRA ÅR

LÄS MER OM BOKEN PÅ WWW.ARKIV.NU